

¹Н.Ж. Мағазбеков*, ²Али Аббас Чинар

¹М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты,
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ магистранты,
Алматы, Қазақстан,

²Мугла Сыткы Кочман университеті, Мугла, Түркия,

¹ E-mail: nur_magazbekov@mail.ru

² E-mail: aliacinar2030@yahoo.com

¹ORCID: 0000-0003-2601-9714

² ORCID:0000-0003-1563-0075

Абай поэзиясындағы ұлттық болмыс пен мінез

Түйіндеме. Абай шығармашылығы бұған дейін де көп зерттелді. Әр кезеңдерде ақын мұрасын тану мақсатында іргелі еңбектер жарық көріп, тың ізденістер жасалды. Әсіресе, еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін Абай мұрасын ұлттық таным тұрғысынан қарастыруға мүмкіндік туды. Көптеген өзекті тақырыптар зерттеу нысанына алынып, әр қырынан жан-жақты зерттеле түсті. Абай шығармашылығында кеңінен насихатталған ұғым-түсініктердің мәнін ашып, оларды тереңірек түсіндіруге жағдай жасалынды. Бүгінгі абайтану саласында, әсіресе, ақынның «толық адам» тұжырымдамасына ерекше назар аударылады. Себебі ХХІ ғасырда қазақ қоғамының алдында әлі де рухани жаңғыру талабы тұрғаны белгілі. Ал Абай ілімі ұлттың рухани кемелденуінің тұжырымдамасын ұсынады. Осыған орай мақалада Абай іліміндегі ұлт болмысын зерделеу арқылы дін мен діл, қоғам және тұлға арақатынасына қатысты мәселелерге қозғау салынды. Ұлтқа тән мінез қырлары қоғам келбетін тануға мүмкіндік беретіндіктен, ақын мұрасындағы кезеңдік мәселелер деңгейінде ұлт болмысындағы өзгерістер пайымдалды. Ақын өлеңдерінен мысалдар келтіре отырып, сол кезеңдегі халық бейнесінің ерекшеліктері және оның өзгеруіне әсер еткен тарихи жағдай қарастырылды. Сонымен қатар абайтанушы ғалымдар пікірі беріліп, ондағы өзекті мәселелер сараланып, тақырып кеңінен ашылды. Сол арқылы халықтың рухани-психологиялық бейнесі танылып, жаңаша қырынан талданды. Талдау нәтижелері ұлт ақын шығармаларын пәнаралық ыңғайда зерделеу бойынша перспективалы бағыт-бағдарларды айқындауға мүмкіндік береді. Осы ретте тарих (этнология), этнопсихология, этномәдениеттану салаларымен сабақтастықтың ролі зор. Мақала АР09259694 «Қазіргі әдебиеттану және когнитивтік парадигма» жобасы аясында дайындалды.

Кілт сөздер: Абай, поэзия, ұлт, болмыс, мінез, пәнаралық зерттеу.

Кіріспе. Әр ұлттық әдебиеттің парасат биігін танытатын заңғар тұлғасы болады. Қазақ әдебиеті үшін Абай – сондай тұлға және мұны әлем жұртшылығы да мойындайды. Ақын шығармашылығының назарға ілігіп, түрліше зерделене бастағанына ғасырдан астам уақыт өтті. Өлең-поэмалары мен қара сөздері сан алуан ғылыми аспектілерде зерттеліп келе жатқаны да белгілі. Дегенмен оның поэзиясындағы ұлт болмысын, этностық мінез қырларының көркем бейнелену сипатын бүгінгі әдебиеттану тұрғысынан қайта қарастыру әлі де өзекті.

Абай өз шығармаларында ұлттың рухани-психологиялық портретін жасап қалдырды. Қазақ этносына тән мінез қырлары, дүниетанымдық көзқарас, құндылықтар жүйесі Абай өлеңдерінде дәуір және қоғам, билік және әлеумет, адам және табиғат мәселелерін пайымдау контекстінде ашылады.

Көп жағдайда сындарлы көзқарас тұрғысынан жырға қосылатын қазақ мінездері ақынның ұлт болмысын рухани кемелдендіру мұратымен сабақтасып жатады. Осыған байланысты Абай өлеңдеріндегі қазақы болмыс пен мінез мәселелерін зерттеу ақынның «кемел адам» тұжырымдамасының философиялық, мәдени сипатын жете түсіну үшін де қажет.

Материалдар мен әдістер. Абай өлеңдерін әдебиеттану, этнопсихология, этномәдениеттану, философия тоғысында талдау жүргізу барысында осы салаларға ортақ пәнаралық зерттеу ыңғайы басшылыққа алынады. Қазіргі гуманитарлық ғылымның басты талабы пәндер интеграциясы негізінде жекелеген салалардың ішкі ғылыми-әдіснамалық әлеуетін арттыру болғандықтан, философиялық, мәдениеттанулық, психологиялық талдау әдіс-амалдарының көмегімен әдебиеттанушылық зерттеу жүргізуге ұмтылыс жасалады.

Ұлттық философия шеңберінде болмыс категориясы менталдылық, діни аспектілерде герменевтикалық, феноменологиялық әдіс арқылы пайымдалады. Жеке этнос ретіндегі қазақ халқының ділі мен дінінің Абай поэзиясындағы көркем тұжырымдалу сипаты нақты мысалдар негізінде айқындалады.

Этномәдени аспектіде ұлттық әлем бейнесін, тарихи жад мәселелерін, ал *этинопсихологиялық аспектіде* ұлттық сана-сезім, ортақ психика, этностық стереотиптер мәселелерін зерттеу барысында гуманитарлық бағыттарға ортақ эволюциялық, функционалдық, құрылымдық, салыстырмалы әдістер қолданыс табады. Сонымен қатар тікелей *әдебиеттанушылық* ыңғайда Абай поэтикасындағы топтық портреттер сомдау, лирикалық қаһарманның/кейіпкердің ішкі әлемін суреттеу ерекшеліктерін айқындау үшін де осы ортақ әдіс-амалдар топтамасының тиімді түрлеріне жүгіндік.

Талдау жүргізу барысында жеке көзқарасты ғылыми дәйектеу, нақтылау немесе керісінше, өзгеше ғылыми рефлексия нұсқаларын да ескеру ниетімен белгілі әдебиеттанушы, философ, мәдениеттанушы, психолог, этнолог ғалымдардың пікіріне сүйендік. Жалпы ойды қорытындылап, жүйелеу кезінде М.Әуезов (Әуезов, 2007), З.Ахметов (Ахметов, 2008), М.Мырзахметұлы (Мырзахметұлы, 2020), С.Қасқабасов (Қасқабасов, 2020), Ғ.Есім (Есім, 1994), Ж.Дәдебаев (Дәдебаев, 2020), Т.Жұртбай (Жұртбай, 2020), Қ.Мәдібаева және А.Абильмажинова (Мәдібаева, Абильмажинова, 2017), С.Қорабай (Қорабай, 2020), Т.Рысқалиев (Рысқалиев, 2019), т.б. зерттеушілердің абайтануға қатысты негізгі тұжырымдары басшылыққа алынды.

Нәтижелер. Абай поэзиясындағы халық бейнесінің сомдалу ерекшелігіне филологиялық, мәдениеттанушылық, психологиялық талдаулар жүргізу арқылы ақын пайымындағы өмір туралы дәстүрлі ұлттық философияның өзіндік сипаты ашылды. Қазақ халқына тән этностық салт-сананың өзіндік болмысы, оның жағымды-жағымсыз қырлары туралы ақындық сыни көзқарас қырлары айқындалды. Қазақ қоғамына тән кейбір мінез қырларының ментальді негізден емес, тарихи-қоғамдық құбылыстар салдарынан қалыптасқандығы барланды. Ақын танымындағы мәдени бірегейлік, қоғамның рухани тұтастығы туралы түсінікті нақты мысалдар негізінде анықтауға ұмтылыс жасалды. Қоғам, ұлт болмысын зерделеу арқылы кемел адам тұжырымдамасының кейбір сипаттары пайымдалғандығы дәйектелді. Абай поэтикасын отарлық дискурс контекстінде зерттеудің өзектілігі айқындалды. Бұл өз алдына жаңаша ғылыми көзқарас позициясынан талдап-таразылау қажеттігін негіздейді.

Талдау нәтижелері ұлт ақын шығармаларын пәнаралық ыңғайда зерделеу бойынша перспективалы бағыт-бағдарларды айқындауға мүмкіндік береді. Осы ретте тарих (этнология), этнопсихология, этномәдениеттану салаларымен сабақтастықтың ролі зор.

Талқылау. Адамзат баласы өзінің даму тарихында әр түрлі кезеңдерді, тарихи оқиғаларды басынан өткерді. Соның әрқайсысы кез келген ұлттың дамуына белгілі бір деңгейде әсер етіп, белгісін қалдырды. Аталған әр кезеңдерде өмір сүрген тарихи тұлғалар өздерінің шығармаларында, атқарған істерінде халқының мүддесі, болашағы жайлы ойларын паш етіп, сол кезеңнің бейнесін ашуға тырысты. Осы арқылы біз бір ұлттың даму тарихына үңіліп, оның ерекшеліктерімен таныса аламыз.

Қазақ тарихында өмір сүрген осындай тұлғалардың ең ірісі – Абай Құнанбайұлы. Абай Құнанбайұлының шығармашылық мұрасына үңілетін болсақ, өткен тарих пен келешек туралы ойлар көрініс табады. XIX ғасырдың екінші жартысында орын алған тарихи-әлеуметтік оқиғалар, олардың халық тіршілік-тынысына әсері ақын поэзиясында жан-жақты суреттеледі. Абай шығармаларында негізінен адамзатқа ортақ тақырыптар қозғалады. Өйткені Абай өлеңдерінің дені білім, ғылым, ағартушылық туралы өзекті мәселелерге арналып, қоғамды кемелдендірудің жолын нұсқайды.

Абай қозғаған келелі мәселелердің бірі – ұлттық мінезді түзеу. Ақын қазақ қоғамындағы жағымсыз ұлттық стереотиптермен күресе отырып, оны түзеудің нақты амалдарын қарастыра келе, тұтас шығармашылығы арқылы «кемел адам» тұжырымдамасын қалыптастырды. Әлемдік өркениет тарихында адам болмысын кемелдендіру бағытындағы ілімдік тұжырымдамалар санаулы ғана екенін ескерсек, Абай ілімі сол қатардан орын ала отырып, ұлттық руханияттың жаһандық мәдени-философиялық кеңістікке кірігуіне жол ашады. Ақын шығармашылығының бүгінгі таңда да өзекті мәнге ие болып отырғандығы осыны айғақтайды.

Халық бейнесі, ұлт мінезі ақын өлеңдерінде басты назарында. Абай Құнанбайұлы адамзатты ізгілікке шақыру жолында алдымен туған шаңырағынан бастап, кейін төңірегінен, одан әрі ру, кейін барып барлық қазаққа үндеу тастады. Содан кейін ақындық поэзиясындағы адресаттық шеңбер адамзаттық аудиторияға дейін жетіп, Адамзаттың Абайы атанды. Осы жолда елдің мінезін түзетуді, адамның ұғым-түсінігін кеңейтуді ол өзінің басты мақсаты етіп айқындайды. Сонымен бірге біз қандай қасиеттерді игеріп, неден ада болуымыз қажет екенін ашып көрсетті.

Абай Құнанбайұлының өлеңдері мен қарасөздерін мән беріп оқитын болсақ, ұлтымыздың негізгі ерекшеліктері, жақсы-жаман мінездері көрсетіледі. Ондағы әр топ өкілдерінің әлеуеті мен ойлау жүйесі жан-жақты талданып, қарастырылады. Ақын өлеңдерін оқысақ, ұлтымыздың жалқаулығы, білімге деген құштарлығының төменгі дәрежеде болуы, ізгілікке ұмтылмауы кеңінен ашылған. Әр өлеңінде аталған мәселеге соғып отырып, жүйелей түседі. Сол арқылы адамдардың топтық портретін жасайды.

«Абайдың «толық адам», «адам бол», «терең ой», «дүниеге кірпіш болып қалан», «әсемпаз болма әрнеге, өнерпаз болсаң арқалан» деген идеялары, халқын сынап, мінеп, оятып, бірлікке, білімге, өнерге, кәсіпке шақырған өсиеті көпті әлеуметтік күшке айналдырмақ болған әрекеті болды» (Рысқалиев, 2019), – дейді Т.Рысқалиев. Ақынның әр өлеңі қазақ халқының мінезін, ұлттық болмысын айқындап, жете тануымызға мүмкіндік береді. Оның ішінде кеңінен танымал «Қалың елім, қазағым, қайран жұртым», «Көңілім қайтты дастан да, дұшпаннан да», «Болыс болдым, мінеки», «Біреудің кісісі өлсе, қаралы ол» өлеңдері ел тарихын баяндап, сол кезеңдегі мінезімізді өзімізге танытатын туындылар. «Қалың елім, қазағым, қайран жұртым» атты өлеңінде басынан аяғына дейін ұлттың отаршыл жүйеден жеңіліп, көрсеқызарлыққа, менмендікке ұрынуының себептері талданады:

«Өздеріңді түзелер дей алмаймын,

Өз қолыңнан кеткен соң енді өз ырқың» (Абай, 2020: 40).

Осылайша, ақын ел ішіндегі жағымсыз мінез қырларының этностың қанға біткен қасиеті емес, отаршылдық салдарынан пайда болған туынды мінез екендігін тұжырымдайды. Қазақтың бір-бірін аңдыған бақталастығы саяси-әлеуметтік өзгерістердің салдары ретінде бағаланады. Елде бірліктің, берекенің нышаны қалмай, күш сынасып өткен өмір мәселесін қозғайды. Бірақ осындай оқиғалардың орын алуына негізгі себеп саяси жүйе екендігін естен шығармауымыз қажет. Себебі онсызда қарама-қарсылық орын алған қазақ ортасына жаңа заңдар енгізіп, болыстыққа бөліп, шоқындыру секілді неше түрлі саясатын жүргізді. Сол арқылы екі әлеуметтік топ арасындағы қарсылықтар одан әрі жаңа сипат алып, ушыға түсті. Кеңестік жүйе кезінде осы мәселелерге тек қазақтың өзі ғана кінәлі деген жаңсақ пікірді ұстатып, сол бойынша жүруімізді талап етті. Дегенмен, жасыратыны жоқ, сол кезеңде халықтың басым көпшілігінің негізгі ойы – малын көбейту болды. Жаңа ілім іздеу, малын сол жолда пайдаға асыру деген мақсат қоядан гөрі небір жолмен осы малымды көбейтсем

деп ойлады. Осыны байқаған саяси жүйе тырнағын одан әрі батырып, әлсіздерді әлсіретіп, байларды көрсеқызарлыққа салғызды. Абай осыған күйінді, жаны ашыды. Ақынның қай жанрда жазған өлеңдерін алсақ та, олардың әрқайсысында ел болу, білім іздеу, даму мәселелері анық айтылады.

Абай заманында алғашқылардың бірі болып Патшалық биліктің негізгі астыртын саясатын түсінді. Соны түсіне отырып шығудың жолын іздеді. Ол жол – білімде еді. Халқын қараңғылықтан жарыққа шығару арқылы жақсы-жаман әрекеттердің ара-жігін ашып, содан керегін алып, қалғанын тастап, келешекке ұмтылу керектігін санамызға сіңірді.

«Абай поэзиясында тұлға концептінің ішкі мазмұны халық, ел, жұрт ұғымдарымен тығыз байланыста зерделенеді. Ақын шығармашылығының жалпы бағдарын танытатын сыншыл көзқарас қоғамның барлық жағымсыз мінез-қылығын әшкере ете отырып, сол олқылықтармен күресетін, игі өзгерістерге себепші болатын қаһарман образын жүйелі түрде дамытып отырады. Бір ерекшелігі, ақын шығармаларында аталмыш кейіпкердің нақты тұлғасы жоқ. Поэтикалық сөз саптау, ой қорытулар автор/заман/қоғам сондай көшбасшы тұлғаны іздеу үстінде екенін аңғартады» (Қалиева, 2021).

«Қартайдық, қайғы ойладық, ұлғайды арман» атты өлеңінде Абайдың жалпы ішкі мұңы, сыры айқын ашылады. Өлеңге зер салсақ, елдегі адамдардың іс-әрекеті, қулық-сұмдығы әшкере болады. Бұл өлеңде де бізге әсер еткен ең бірінші фактор – отарлау саясатына назар аударады:

«Орыс айтты өзіңе ерік берем деп,
Кімді сүйіп сайласаң, бек көрем деп.
Бұзылмаса, оған ел түзелген жоқ,
Ұлық жүр бұл ісінді кек көрем деп» (Абай, 2020: 44).

Яғни, ел арасындағы әлеуметтік теңсіздіктің кеңінен қанат жайып, таралуының астарына үңілді. Патшалық Ресейдің бізді бір жолға салып, содан шығып кетпеуімізді қатты қадағалағаны, әр түрлі заңдармен қыспаққа салғаны бәрі-бәрі астыртын болсын көрініс табады. Кеңестік жүйе кезінде осының бәріне тек қазақтың өзінің еріншектігі, өзінің жалқаулығы ғана кінәлі деп түсіндірді. Әрине, белгілі бір деңгейде ол да бар. Бірақ тарам-тарам болып жерге ығысуы, бай мен кедей арасындағы қарама-қайшылық шегіне жетуі, біздің қолымыздан тыс болды. Осы өлеңнің соңғы шумақтарында:

«Алыс-жақын қазақтың бәрі қаңғып,
Аямай бірін-бірі жүр ғой аңдып.
Мал мен бақтың кеселі ұя бұзар,
Паруардигәр жаратқан несін жан қып!» (Абай, 2020: 44), –

деп, бірін-бірі аңдыған заманның, адамның пейілінің басқа арнаға ауысып бара жатқанын аңғартады. Ел арасында әр түрлі топтар пайда болып, олардың әрқайсысы елді басқарып, билік жүргізуді қалады. «Бөліп ал да, билей бер» деген секілді бізді бірнеше болыстыққа бөліп, арасына от салып, арыз-шағым көбейтіп жік-жікке бөлді. Оның зардабын әлі күнге дейін тарту үстіндеміз. Абай түзетпек болған ел мінезі әлі де толық түзеліп кетті, оңалдық деп айтуымыз қиын болар. Ақын мұрасындағы ойларды қанша заман өтсе де, ой алып, санаға сіңіріп, есте сақтауымыз қажет.

Ұлттық болмыс, мінез деген тақырыпты қараған кезде, Сейіт Қасқабасов мына пікірін назарға алуымыз керек: «Абайға дейін де, Абай тұсында да қазақ ақындары «ұлт» деген сөзді қолданбаған. Бұл – Алаш зиялылары енгізген ұғым. Абайда «қазақ, халық, ел, жұрт, алаш, ру» деп айту бар. Былай қарағанда, ұлт туралы Абай не айтты екен деген сұрақ тууы әбден орынды. Алайда, Абай ойларының байыбына зер сала қарасақ, «ұлт» деген сөзді қолданбаса да, Абай «ұлт болу», «ұлтты жетілдіру» деген сияқты идеяларды поэзиясында да, прозасында да әдемілеп айта білген. Тек соны біздерге көре білу, тани білу, түсіне білу керек сияқты. Ол

үшін ең алдымен Абай тарихқа, қазақтың өткені мен өз тұсындағы жағдайына қалай қараған, оны қалай түсінген, қалай бағалаған деген мәселеге көңіл бөлген жөн деп ойлаймыз» (Қасқабасов, 2020: 42). Шынымен де, жоғарыда айтып кеткендей, Абайдың әр өлеңінде ел болу, тәуелсіз болу деген ұғымдар кеңінен берілген. Ұлттың бойындағы жаман мінездерді нақты айта отырып, одан арылу қажеттігін, арылсақ ел болатынымызды аңғартады. Қасымыздағы көрші халықтармен тең дәрежеде болу үшін білім, ғылым үйрену керектігін, басты зейінді соған арнағанымыз дұрыс екендігін әр өлеңінде, әр қарасөзінде насихаттайды.

Абай Құнанбайұлы өлеңдеріндегі мына бір шумақ арқылы біз ақынның басты мақсат-мұратын, арманын аңғара аламыз:

«Менсінбеуші ем наданды,
Ақылсыз деп қор тұтып.
Түзетпек едім заманды,
Өзімді тым-ақ зор тұтып» (Абай, 2020: 188).

Заманның, халықтың бұзылып, басқа арнаға кетіп бара жатқандығын уақытында аңғарып, соның алдын алуды қалайды. Заманның илеуінде кете бермей, даму процесін жүзеге асыру қажеттігін, сонда ел бола алатынымызды түсінді. Бірақ соны уақытында түсінбеген халқымыз дүниеауи қажеттіліктерге алданып, басты құндылықты, қасиетті андай алмады. Еліне жарқын болашақты аңсаған жарық жұлдызымызға қарсы болды. Соның зардабынан толық айырылғанымыз жоқ. М.Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясында Абай арманы, жарқын болашақты аңсауы бірнеше бөлімдерден көрінеді.

Белгілі абайтанушы ғалым Т.Жұртбайдың мына пікіріне сүйенсек: «Абайдың тағдыры мен тауқыметті толғаныстарының тамырын өзі өмір сүрген заманынан, отаршылдық езгіден бөліп алып қарау мүмкін емес. Осы уақытқа дейін Абайдың зарға толы өлеңдерін: бай мен болысқа ғана қаратыла айтылған, орыстың шенеуніктерін ғана әшкерелеген деп бағалап келдік. Шындығына сайғанда, Абай осы туындылар арқылы Ресейдің отаршылдық пиғылын, құлдыққа айналдырмақ болған құлқын қолқасымен суыра әшкереледі» (Жұртбай, 2020: 26). Осы мәселеге басты назар аудару қажет. Сол арқылы елдің мінезіне әсер еткен негізгі факторларды анықтай аламыз.

Ақынның табиғат лирикасы бойынша жазылған өлеңдерінде сараң, ашкөз байлардың топтық бейнесі, табиғат мезгілдерінің ерекшелігімен астасып жатады. Мысалы «Қараша, желтоқсан мен сол бір-екі ай» өлеңіндегі күннің суығы мен адам жүрегінің суып, төңірегіне жылу шаша алмау құбылысын байқаймыз. Ақынның 1890 жылы жазған «Бай сөйледі» атты өлеңінде де заманындағы қолында билігі бар адамдардың бейнесін әр қырынан танытып, қатты сынға алады. Олардың жаман пиғылдарын мына шумағынан да байқауымызға болады:

«Танымадық,
Жарымадық
Жақсыға бір іргелі.
Қолына алып,
Пәле салып,
Андығаны өз елі» (Абай, 2020: 160).

Яғни, болыстықтың, байлықтың адамға кері әсерін беретінін көрсетеді. Абай да бай болды, Абай да болыс болды. Бірақ Абай өзінің негізгі миссиясын естен шығармады. Елін бірлікте, татулықта ұстауға тырысты.

Осы уақытқа дейін Абайдың көптеген өлеңдері, қарасөздері зерттелді. Ғылыми еңбектер, мақалалар жарық көріп, әр қырынан талданды. Дегенмен Абай белгілі бір кезең зерттеліп, жауып қоятын тақырып емес. Ақын мұрасы әр кезең сайын, қайта зерделеп, зерттеп, жаңаша қырынан ашылатын өміршең тақырып.

Қорытынды. Мақалада болмыс категориясы ұлттық философия шеңберінде менталдылық, діни аспектілерде пайымдалып, жеке этнос ретіндегі қазақ халқының ділі мен дінінің Абай поэзиясындағы көркем тұжырымдалу сипаты нақты мысалдар негізінде айқындалды. Ұлттық әлем бейнесі, тарихи жад мәселелері этномәдени тұрғыда зерделеніп, қазақ қоғамындағы рухани прогресс үдерісі дәстүр мен жаңашылдық шеңберінде талқыланды. Абай шығармаларындағы халық бейнесінің сомдалу ерекшеліктерін айқындау үшін герменевтикалық зерделеуге орын берілді.

Абай Құнанбайұлы мұрасы әдебиетіміздің ғана емес жалпы халқымыздың асыл қазынасы. Адамзаттық дәрежедегі ұғым-түсініктерді саралап, мәнін түсінген Хакім Абай бізге әрқашан қажет. Қазіргі таңда Абай өлеңдерінде айтылған жаман мінездерден толық айықтық деп айту қиын. Әйтпеген болатын болса, бәріміз «толық адам» дәрежесіне жетіп, білгір атанып жүруші ма едік. Сондықтан да ақынның ойларын қай заманда өмір сүрсек те оқып, тоқуымыз керек. Сол себептен «Қазақ» газетінде Міржақып Дулатовтың «Абайдың өлген күнінен қанша алыстасақ, рухына соншалық жақындармыз» деп айтқанындай қанша жыл өтсе де, ақын өлеңдері мен қарасөздеріндегі айтылған ойлар бәріміз үшін қажет дүние.

¹Н. Ж. Магазбеков*, ²Али Аббас Чинар

¹Институт литературы и искусства имени М. О. Ауэзова,
магистрант КазНУ им. Аль-Фараби,
Алматы, Казахстан,

²Университет Мугла Ситки Кочман,
Мугла, Турция,

¹E-mail: nur_magazbekov@mail.ru

²E-mail: aliacinar2030@yahoo.com

¹ORCID: 0000-0003-2601-9714, ORCID: 0000-0003-1563-0075

Национальное бытие и характер в поэзии Абая

Резюме. Творчество Абая многократно изучалось до настоящего времени. В разные периоды были изданы фундаментальные труды и сделаны новые изыскания с целью признания наследия поэта. Особенно после обретения нашей страной независимости, наследия Абая стало возможным рассматривать с позиций национального познания. Многие актуальные темы были взяты в предмет исследования и всесторонне изучены с разных аспектов. Также созданы условия для более глубокого толкования и раскрытия сущности широко пропагандируемых понятий в творчестве Абая. В современном абаеведении особое внимание уделяется изучению концепции «полного человека». Известно, что в XXI веке перед казахским народом вновь поставлен вопрос духовной модернизации. В этой связи обращение к наследию Абая дает возможность осмыслить концепцию духовного совершенствования нации. В статье затронуты вопросы соотношения религии и менталитета, общества и личности посредством изучения национальной идентичности в учении Абая. Так как черты характера, присущие нации, позволяют распознавать облик общества, то на уровне периодических проблем в наследии поэта рассматривались изменения в бытии нации. На примерах из стихотворений поэта были рассмотрены особенности образа народа того периода и историческая ситуация, повлиявшая на его изменение. Кроме того, были даны мнения ученых-абаеведов, изучены актуальные вопросы и широко обсуждена тема. Тем самым был познан и проанализирован духовно-психологический образ нации. Результаты анализа позволяют определить перспективные направления по междисциплинарному изучению произведений Абая. В этом контексте значительна взаимосвязь с историей (этнологией), этнопсихологией, этнокультурологией. Статья подготовлена в рамках проекта AP09259694 «Современное литературоведение и когнитивная парадигма».

Ключевые слова: Абай, поэзия, нация, бытие, характер, междисциплинарное исследование.

¹**N.Zh. Magazbekov***, ²**Dr. Ali Abbas Çınar**

¹M. O. Auezov Institute of Literature and Art,
Undergraduate student of Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan,

Mugla Sitki Kocman University, Mugla, Turkey,

¹E-mail: nur_magazbekov@mail.ru

²E-mail: aliacinar2030@yahoo.com

¹ORCID: 0000-0003-2601-9714, ² ORCID: 0000-0003-1563-0075

National being and character in Abai's poetry

Summary. Abai's work has been repeatedly studied until now. In different periods, fundamental works were published and new investigations were made in order to recognize the poet's heritage. Especially after our country gained independence, it became possible to consider the legacy of Abai from the standpoint of national knowledge. Many relevant topics were taken into the subject of research and comprehensively studied from various aspects. Also, conditions have been created for a deeper interpretation and disclosure of the essence of widely promoted concepts in Abai's work. In modern Abay studies, special attention is paid to the study of the concept of "complete man". It is known that in the 21st century the Kazakh people are once again confronted with the issue of spiritual modernization. In this regard, the heritage of Abai makes it possible to reflect on the concept of spiritual improvement of the nation. The article touches upon the issues of the relationship between religion and mentality, society and personality through the study of national identity in the teachings of Abai. Since the character traits of a nation make it possible to recognize the image of society, whereas at the level of periodical problems the heritage of a poet considered changes in the existence of a nation. Using examples from the poet's poems, the features of the image of the people of that period and the historical situation that influenced its change were considered. In addition, the opinions of Abaeologist scholars were given, relevant issues were studied and the topic was widely discussed. Thus, the spiritual and psychological image of the nation was cognized and analyzed. The results of the analysis make it possible to determine promising directions for the interdisciplinary study of Abai's works. In this context, significant interrelationship with history (ethnology), ethnopsychology, ethnocultural studies. The article was prepared within the framework of the project AP09259694 "Contemporary literary criticism and the cognitive paradigm".

Key words: Abay, poetry, nation, being, character, interdisciplinary research.

Информация об авторах: *Н.Ж. Магазбеков, Институт литературы и искусства имени М.О. Ауэзова, младший научный сотрудник, магистрант КазНУ им. Аль-Фараби, Алматы, Казахстан, nur_magazbekov@mail.ru ORCID: 0000-0003-2601-9714*

Али Аббас Чинар, Университет Мугла Ситки Кочман, факультет литературы, кафедра современных турецких диалектов и литературы, Мугла, Турция, aliacinar2030@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-1563-0075, Scopus ID: 57217254541

Әдебиет

[1] Абай. Шығармаларының академиялық толық жинағы. Үш томдық. -Алматы: Жазушы, 2020. – Т.1. – 604 б. ISBN 978-601-724-4. (қаз.)

[2] Ахметов З. Абайдың ақындық әлемі. – Алматы, 2008. – 310 б. ISBN 5-630-00417-4. (қаз.)

[3] Әуезов М. Шығармаларының елу томдық толық жинағы. Мақалалар мен зерттеулер, пьеса. – Алматы: Жібек жолы, 2007. – Т.27. – 448 б. ISBN 9965-759-50-2. (қаз.)

- [4] Дәдебаев Ж. Абайдың көркемдік әлемі, Абай ілімі – ұлттық рухани-мәдени коды. – Алматы: Press Co, 2020. – Б.139-188. ISBN 978-6017588-2. (қаз.)
- [5] Есім Ф. Хакім Абай. – Алматы: Атамұра, 1994. – 200 б. ISBN 5-615-01578-0. (қаз.)
- [6] Қалиева А. Абай мұрасындағы рухани көшбасшы тұлғасы. Современники и наследники Абая. Материалы Международной научной конференции, посвященной 175-летию со дня рождения поэта. – Нур-Султан, 2021. – С.139-143. (қаз.)
- [7] Қорабай С. Абай шығармаларындағы жалпыадамзаттық құндылықтар. Абай ілімі – ұлттық рухани-мәдени коды. – Алматы: Press Co, 2020. – Б.250-277. ISBN 978-6017588-2. (қаз.)
- [8] Мәдібаева Қ., А.Абильмажинова. Абайтану. Оқу құралы. – Талдықорған, 2017. – 148 б. ISBN978-601-216-410-7. (қаз.)
- [9] Мырзахметұлы М. Абай шығармаларындағы толық адам тұжырымдамасы. Абай ілімі – ұлттық рухани-мәдени коды. – Алматы: Press Co, 2020. – Б.9-88. ISBN 978-6017588-2. (қаз.)
- [10] Рысқалиев Т. Абай ілімі және бүгінгі қазақ философиясы. // Қазақ әдебиеті, 29 қараша, 2019 (қаз.)
- [11] Қасқабасов С. «Абай және ұлттық идея», Абай және қазақ социумы. – Нұр-Сұлтан: Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, 2020. – Т.1. – 296 б. ISBN 978-601-337-354-6. (қаз.)
- [12] Жұртбай Т. «Соқтықпалы, соқпақсыз заманда өсті...». Абай және оның әлеуметтік ортасы). – Нұр-Сұлтан: Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ баспаханасы, 2020. – Т.1. – 490 б. ISBN 978-601-337-342-3. (қаз.)

Литература

- [1] Абай. Полный набор академических произведений. В трех томах. – Алматы: Жазушы, 2020. – Т.1. – 604 с. ISBN 978-601-724-4. (қаз.)
- [2] Ахметов З. Поэтический мир Абая. – Алматы, 2008. – 310 с. ISBN 5-630-00417-4. (қаз.)
- [3] Ауэзов М. Полное собрание сочинений в пятидесяти томах. Статьи и исследования, пьеса. – Алматы: Жибек жолы, 2007. – Т.27. – 448 с. ISBN 9965-759-50-2. (қаз.)
- [4] Дәдебаев Ж. Художественный мир Абая. Учение Абая-Национальный духовно-культурный код. – Алматы: Press Co, 2020. – С. 139-188. ISBN 978-6017588-2. (қаз.)
- [5] Есім Г. Хаким Абай, Алматы: Атамұра, 1994. – 200 с. ISBN 5-615-01578-0. (қаз.)
- [6] Калиева А. Личность духовного лидера в наследии Абая, Современники и наследники Абая. Материал Международной научной конференции, посвященной 175-летию со дня рождения поэта. Нур-Султан: 2021. – С. 139-143. (қаз.)
- [7] Корабай С. Общечеловеческие ценности в произведениях Абая, учение Абая-Национальный духовно-культурный код. – Алматы: Press Co, 2020. – С. 250-277. ISBN 978-6017588-2. (қаз.)
- [8] К.Мадибаева, А.Абильмажинова. Абаеведение. – Алматы: Учебное пособие, 2017. – 148 с. ISBN978-601-216-410-7. (қаз.)
- [9] Мырзахметович М. Концепция полного человека в произведениях Абая. Учение Абая - Национальный духовно-культурный код. – Алматы: Press Co, 2020. – С.9-88. ISBN 978-6017588-2. (қаз.)
- [10] Рысқалиев Т. Учение Абая и современная казахская философия. // Казахская литература. 29 ноября, 2019 (қаз.)
- [11] Касқабасов С. «Абай и национальная идея». Абай и казахский социум. – Нур-Султан: ЕНУ им. Л. Н. Гумилева, 2020. –Т.1.,– 296 с. ISBN 978-601-337-354-6. (қаз.)
- [12] Жұртбай Т. "Соқтықпалы, соқпалы заманда өсті...". Абай и его социальная среда). – Нур-Султан: Типография ЕНУ им.Л.Н. Гумилева, 2020. – 490 с. ISBN 978-601-337-342-3. (қаз.)

References

- [1] Abay (2020). Academic complete collection of his works. In three volumes. Vol.1. – Almaty, Zhazushy, 604 p. ISBN 978-601-724-4. (in Kaz.)
- [2] Akhmetov Z. (2008). The poetic world of Abay, – Almaty, 310 p. ISBN 5-630-00417-4. (in Kaz.)
- [3] Auezov M. (2007). A complete collection of his works in Fifty volumes. Articles and research, play. – Almaty, Zhibek Zholy, Vol.27. – 448 p. ISBN 9965-759-50-2. (in Kaz.)
- [4] Dadebayev Zh. (2020). The artistic world of Abay, the teachings of Abay – the national spiritual and cultural code. – Almaty: Press Co, p.139-188. ISBN 978-6017588-2. (in Kaz.)
- [5] Yessim G. (1994). Hakim Abay. – Almaty: Atamura, 200 p. ISBN 5-615-01578-0. (in Kaz.)
- [6] Kaliyeva A. (2021). The personality of the spiritual leader in the heritage of Abay, contemporaries and descendants of Abay. Material of the international scientific conference dedicated to the 175th anniversary of the poet's birth. – Nur-Sultan, pp. 139-143. (in Kaz.)
- [7] Korabay S. (2020). Universal values in the works of Abay, Abay's teaching – the national spiritual and cultural code. – Almaty: Press Co, – P.250-277. ISBN 978-6017588-2. (in Kaz.)
- [8] K.Madibayeva, A. Abilmazhinova (2017). Abaytanu. Textbook. – Taldykorgan, 148 p. ISBN978-601-216-410-7. (in Kaz.)
- [9] Myrzakhmetuly M. (2020). The concept of a complete person in the works of Abay, the teachings of Abay – the national spiritual and cultural code. – Almaty, Press Co, – P.9-88. ISBN 978-6017588-2. (in Kaz.)
- [10] Ryskaliyev T. (2019). Abay's teaching and modern Kazakh philosophy. // Kazakh literature. November – 29. (in Kaz.)
- [11] Kaskabasov S. (2020). "Abay and the national idea", Abay and Kazakh society. – Nur-Sultan: L.N.Gumilyov ENU, 2020. – Vol.1., P.296. ISBN 978-601-337-354-6. (in Kaz.)
- [12] Zhurtbay T. (2020). "Soktykpaly, sokpaksyz zamanda osty...", (Abay and his social environment). – Nur-Sultan: L.N.Gumilyov ENU printing house, 490 P. ISBN 978-601-337-342-3. (in Kaz.)